

УДК 378.034

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ
МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДІВУ НАВЧАЛЬНО – ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ****Т.В. Соколова**

Стаття присвячується проблемам морального виховання сучасної молоді в умовах навчально-виховного процесу.

Ключові слова: духовний розвиток, моральне виховання, мораль, система цінностей, вікові особливості.

На початку третього тисячоліття гостро постало питання духовного розвитку особистості як найважливішої умови подолання явищ духовно-моральної та ідеологічної кризи і входження в новий соціокультурний контекст розвитку людства. Переважна більшість сучасних науковців вбачають розв'язання проблем, що пов'язані з відродженням суспільства у соціокультурному та духовному розвитку особистості. Адже суспільство не може розвиватися без окультуреної та одухотвореної людини. Про це яскраво свідчать соціокультурна динаміка та історія розвитку цивілізацій. Чим вища «культурність» членів суспільства, чим вищий рівень духовності кожної особистості, тим вищі мораль, суспільні ідеали, духовні потреби людського буття. Аналіз і узагальнення літературних джерел дають змогу говорити нам проте, що поняття «моральність», «духовність», «морально-духовна культура» особистості виступають важливими елементами сучасного науково-педагогічного дискусю. В останні десятиріччя у зв'язку зі зміною соціальних і ідеологічних цінностей виникло багато проблем у вихованні підростаючого покоління. Відсутність обґрунтованої методологічної основи призвело до того, що виховання здійснюється стихійно і несистемно, як низка окремих заходів. Актуальним напрямом сучасної теорії і практики виховання є розвиток духовно-моральної сутності учнівської молоді. Сьогодні ми спостерігаємо суттєві зміни у світогляді студентської молоді, у їх ціннісних орієнтирах. У зв'язку з цим сьогодні важливо переосмислити існуючі підходи на засадах унікального досвіду видатних педагогів.

Сучасний стан вивчення проблеми морального становлення особистості визначається результатами досліджень не лише в педагогіці,

але й у психології, соціології, філософії тощо. Питання морального виховання дітей та молоді досліджуються в працях І. Беха, Г. Васяновича, Н. Волкової, М. Красовицького, Л. Кулагіної, І. Лебідя, А. Макаренка, Е. Помиткіна, В. Сухомлинського та ін.

На думку відомих українських фахівців у галузі педагогіки, таких як Н. Волкова, Г. Шевченко, В. Кремень, І. Бех, М. Євтух, Н. Миропольська, І. Зязюн, в країні настав час докорінно переглянути та переосмислити систему виховання, освіти і навчання та оновити зміст, форми і методи духовно-морального становлення особистості на основі гуманізації життєдіяльності учня, створити ефективні умови для самореалізації особистості у різних видах діяльності.

Про недостатню увагу суспільства до морального виховання ще в 20-ті роки з сумом писав видатний педагог Богдан Наврочинський. Держава, суспільство, школа, сім'я повинні водному напрямку формувати внутрішній світ людини, її моральні засади. Успіх морального виховання детермінований тим, яким чином сім'я, школа, ВНЗ ієрархізують ці засади [7;с.129].

Відомий український вчений І. Бех зазначає: «Мораль постає як практично-оціночний спосіб ставлення людини до дійсності, вона регулює поведінку людей із позиції ставлення принципового протиставлення добра і зла, належного і бажаного» [1; с. 123].

Українські педагоги І.А. Зязюн і Г.М. Сагач у книзі «Краса педагогічної дії» з особливою силою наголошують: «Нинішнє покоління жителів планети, отже й ми з вами, має виконати особливу місію – достойно перейти з епохи раціоналізму до епохи духовності з приматом духовного над матеріальним, подолати кризу духу, як найстрашнішу кризу людства і людини, бо духовно-моральна проказа породжує великі страждання й душевні муки, негативно відбивається на житті суспільства, природи, призводить до панування егоїзму в політиці, нестримного прагнення до влади і збагачення, панування техносфери над ноосферою» [4].

Поряд з цим доктор пед. наук, професор Н. Гавриш наголошує на тому, що гуманістичні цінності зазнають трансформаційних змін у новому світоглядному вимірюванні – економічному, що породжує ряд важливих для культурного буття, освітньо-педагогічного процесу проблем, які вимагають обов'язкового розгляду і вирішення. Потреба у високодуховних моральних засадах обґрунтовується не просто інтересами культури і

суспільства. Сучасна соціально-економічна реальність з її суворими законами примушує переосмислити підоснови буття в життєвих умовах, що змінилися. При цьому, як зазначає вчений, «...формування моральності є якщо не найважливішим, то в усякому разі, одним з найістотніших завдань педагогіки і суспільства в цілому. По суті питання про необхідність не просто культивувати духовне зростання людини, а виховувати моральність повинно розумітись як найважливіше вже на основі того простого факту, що ми всі є членами суспільства, і значить воно життєво зацікавлене в духовному розвитку кожного з нас» [3].

Актуальність проблеми дослідження підтверджується її реальним станом у педагогічній теорії та практиці. Вивчення нами чималого досвіду професійної підготовки студентів у вищих навчальних закладах показало, що в їхній роботі широко використовуються багатогранні засоби морального впливу в процесі професійного розвитку юнаків та дівчат. У педагогічній літературі розкрито принципи, зміст і методику формування моральних якостей у молоді (Ш. Амонашвілі, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський); визначено основні напрями удосконалення даного процесу в концепціях діяльнісного підходу та розвиваючого навчання й виховання (І. Бех, М. Боришевський, О. Ковальов, Г. Костюк). Проте цей доробок недостатньо використовується в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців. Це, на нашу думку, у більшості випадків є наслідком недостатньої розробленості науково-методичних засобів, спрямованих на виявлення механізмів формування морально-етичних якостей студентів у процесі їх професійного навчання та розвитку.

Враховуючи певні здобутки в розв'язанні означеної проблеми, вона залишається актуальною в аспекті теоретичної і методологічної розробленості. При створенні нашої статті ми використовували міждисциплінарний підхід, в якому поєднали теоретичні наробики і знання з філософії, етики, психології і застосували їх в розв'язанні педагогічних проблем морального виховання молоді.

Головним завданням нашої статті є теоретичний аналіз та узагальнення педагогічного досвіду з проблем морального виховання, а також визначення вікових особливостей морального виховання особистості в період юнацтва.

Аналіз багаторічної педагогічної практики у вищій школі вказує на необхідність підсилення процесу одухотворення знань через естетичні переживання та через процес присвоєння студентами нової системи духовно-моральних цінностей. Педагогічний процес, в основі якого лежить завдання не тільки професіонального, а й особистісного становлення та вдосконалення людини, має бути духовно наповненим та містити етичний компонент.

Саме тому у складному процесі формування всебічно розвиненої особистості чільне місце належить моральному вихованню.

Методологічною засадою морального виховання є етика. Етика (від грец. *ethika* — звичка, звичай) як філософська наука про мораль осмислює, узагальнює, систематизує історичний розвиток моралі, історію становлення й розвитку етичних теорій, концепцій, які б обґрунтували природу, сутність та специфіку, функції моралі, закономірності її розвитку та функціонування.

Мораль виконує пізнавальну, оціночну, виховну функції, а її складовими є моральна свідомість, моральна діяльність, моральні відносини. Норми і принципи моралі, моральні ідеали та почуття становлять систему моралі, яка складає основу, життєву позицію особистості.

У філософському розумінні *моральне виховання* – це виховна діяльність школи і сім'ї, що має на меті формування стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі, участь у практичній діяльності [12; с.271].

Результати морального виховання характеризуються такими поняттями: мораль, моральність, моральна свідомість, моральні переконання, моральні почуття, моральні звички і моральна спрямованість.

З педагогічної точки зору моральне виховання визначається як цілеспрямований та систематичний вплив на свідомість, почуття та поведінку вихованців із метою формування в них моральних якостей, що відповідають вимогам суспільної моралі [10;с. 134].

Моральне виховання розпочинається в сім'ї, продовжуючись у процесі соціалізації особистості. Його основу становлять загальнолюдські та національні цінності, моральні норми, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві. Серед таких норм — гуманізм і демократизм, що відображаються в ідеалі вільної людини з високорозвиненим почуттям власної гідності, поваги до гідності іншої

людини. Моральне виховання передбачає формування в дітей почуття любові до батьків, вітчизни, правдивості, справедливості, чесності, скромності, милосердя, готовності захищати слабших, шляхетного ставлення до жінки, благородства, інших чеснот. У моральному вихованні слід спиратися на гуманістичну ідею про те, що людині від природи притаманне прагнення до добра, правди і краси. Виховання учнів, на думку О. Вишневського, має забезпечити формування в них наведеної вище системи моральних цінностей.

В основі морального виховання, з точки зору педагогічної психології, лежить процес передавання людині моральних норм, правил і принципів поведінки в суспільстві з метою перетворення їх у значущі, внутрішньо необхідні регулятори її соціальних проявів. Дії та вчинки, вимушено спрямовані людиною на дотримання моральних норм, але не пережиті особистістю як внутрішньо необхідні, моральними у психологічному розумінні не вважаються [2; с.233]

Моральне виховання характеризують поняття: мораль, моральний ідеал, моральний кодекс, моральні норми, моральні переконання, почуття та якості.

Мораль – система ідей, принципів, законів, норм і правил поведінки та діяльності, які регулюють гуманні стосунки між людьми за будь-якої ситуації на демократичних засадах [5; с. 6].

Формування моральних інстанцій у дитини в психології тісно пов'язується з її індивідуальним розумовим розвитком. Розвиваючи цю ідею, яку вперше висунув Ж. Піаже й підтримав Л. Виготський, Л. Колберг запропонував теорію морального розвитку особистості, яка містить кілька рівнів з відповідними стадіями, кожна з яких зумовлюється певною інтелектуальною спроможністю дитини певного віку. Так, доморальному рівневі відповідають: *нульова стадія* – добре те, що дитині подобається, *перша стадія* – дитина слухається, щоб уникнути покарання, й *друга стадія*, коли дитина послуговується егоїстичним міркуванням взаємної вигоди – слухняність в обмін на певні заохочення, конкретні блага. На цьому рівні домінує той модус моралі, який називається вимушеною мораллю, мораллю повинності. Тривалість її поширюється на дошкільний й частково на молодший шкільний вік дитини й обмежується приблизно 10 роками її життя.

Наступний рівень – рівень «конвенційної моралі» (договір, домовленість). Йому відповідає *третья стадія*, для якої характерна

орієнтація дитини на думку референтного оточення й конформність, прагнення уникнути сорому перед їхнім засудженням. А також *четверта стадія*, яка характеризується установкою на підтримання соціальної справедливості й фіксованих правил (добре те, що відповідає правилам спільноти). Поширеність цієї стадії характерна для моральних проявів особистості у підлітковому віці.

Автономна мораль з'являється вже в період юності. Вона переносить моральне рішення всередину особистості й починається *п'ята стадія*, для якої характерні утилітаризм і спрощене уявлення про мораль як продукт суспільного договору. Тут релятивізм змінюється визнанням певного вищого закону, що відповідає інтересам більшості – соціуму. І нарешті *шоста стадія*, для якої типовим є формування морального світогляду як упорядкованої системи моральних переконань, формуються стійкі моральні принципи, виконання яких забезпечується власною совістю, безвідносно до зовнішніх обставин і розумових міркувань.

Студентський вік припадає на п'яту та шосту стадії морального розвитку особистості. Цей період характеризується як початок «дорослого етапу» моральної сфери особистості. На цьому етапі особистість переходить до організації власної поведінки відповідно до свідомо вироблених моральних принципів, переконань та усвідомлень морального обов'язку. Основна риса юнацького етапу морального розвитку полягає в прагненні юнака зрозуміти найзагальніші закони поведінки людей, дійти до самої суті моральності й на цій основі виробити власні моральні критерії. При цьому юнак намагається знайти універсальні закони, які є правильними на всі випадки життя. Тобто у нього виникає бажання переконатися в правильності самих правил людського існування. Саме тому цей вік називають періодом переоцінки цінностей. У зв'язку з цим основними завданнями морального виховання, з точки зору педагогічної психології, в такий час є допомога молодій людині побачити прояви найважливіших моральних принципів у реальній практиці людських відносин. Це завдання є принципово відмінним від виховних установок попередніх етапів. У юнацькому віці більшого значення набуває вже зворотний процес – конкретизації абстрактних моральних положень. Це шлях від несуперечних моральних принципів до багатогранного й суперечного реального життя. Великого значення тут набувають конкретні обставини життєдіяльності молодшої людини, особливості моральних установок її безпосереднього оточення, приклади поведінки інших людей,

загальна атмосфера в суспільстві, власний досвід моральної активності, особистісні здобутки та втрати на цьому шляху. І лише здолавши його, людина стає дійсно моральною, соціально зрілою особистістю.

Таким чином, проаналізувавши проблему морального виховання у педагогічній, психологічній та філософській літературі, можна зробити такі висновки:

- проблема морального виховання є предметом розгляду багатьох напрямів сучасної науки. Вона залишається актуальною і потребує конструктивного вирішення в умовах соціально – економічних, політичних та духовних трансформацій сучасного суспільства;

- при вивченні даної проблеми ми зіткнулися з недостатньою розробленістю науково-методичних засобів, спрямованих на виявлення механізмів формування морально-етичних якостей студентів у процесі їх професійного навчання та розвитку;

- більшість сучасних науковців звертають увагу на занепад загальносуспільної системи моральних цінностей, який негативним чином відбивається на становленні молодого покоління як головного носія інтелектуального, культурного та духовно-морального потенціалу нашого суспільства;

- враховуючи вікові особливості формування морального світогляду періоду юнацтва (а в нашому випадку це студентські роки), коли відбувається переоцінка цінностей і установа власної «дорослої» системи цінностей, можемо говорити про значущу роль освітніх закладів у формуванні такої «здорової системи цінностей» під час навчально-виховного процесу;

- тому для удосконалення та оптимізації процесу морального виховання студентської молоді варто впроваджувати системний, методично та методологічно обґрунтований педагогічний підхід, спрямований на виховання гуманної, інтелігентної та гармонійно розвинутої особистості.

Література

1. БехІ. Д. Виховання сучасної вузівської молоді // Філософія освіти XXI століття: проблеми і перспективи: 36. наук, праць — К.: Знання, 2000. - 520с.

2. Власова О.І. Педагогічна психологія: навч. пос. – К.:Либідь,2005. – 400с.
3. Гавриш Н.В. Соціально-психологічні аспекти морального виховання в сучасній парадигмі освіти/ Н.В. Гавриш // Гуманізація навчально-виховного процесу.: зб. наук. праць за ред. В.І. Сипченка. - Слов'янськ, 2007. – С. 84 -88.
4. Зазюн І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії.- К., 1997.- 267с.
5. Етика: навч. пос. – За ред. В. О. Лозового. – К.: Юрінком Інтер, 2007. - 224с.
6. Осіпцов А.В. Теоретико-методологічне дослідження проблеми формування духовно – моральних якостей учнів професійно-технічних навчальних закладів у процесі інтерактивного фізичного виховання / А.В. Осіпцов // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. – Луганськ: СНУ ім. Володимира Даля, 2009.- Вип. 1(30). С. 103 – 112.
7. Палеха Ю.І., Герасимчук В.І., Шиян О.М. Основи психології і педагогіки: навч.-метод. посібник.- К., 2005. – 164 с.
8. Подласый И.П. Педагогика.- М., 1996. - 539с.
9. Педагогика: учеб.пособие под ред. Пидкасистого П.И.- М., 1998. –с.370.
10. Словник-хрестоматія педагогічних понять: навч.пос.- Луганськ, 2004, 272с.
11. Тофтул М. Г. Етика.-К., 2006.- 395 с.
12. Фішула М. М. Педагогіка: навч.пос.– К., 2005. - 560 с.
13. Шевченко Г.П. Духовність і цінності життя/ Г.П. Шевченко// Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. – Луганськ: СНУ ім. Володимира Даля, 2004. – Вип.5.с. 3 -15.
14. Яковенко А.В. Развитие информационных технологий и духовная составляющая современного социума (немного о позитиве)/ Яковенко А.В. // Духовність особистості: методологія, теорія і практика: Збірник наукових праць. – Луганськ: СНУ ім. Володимира Даля, 2006. – Вип. 2(15). – С. 193-197.

Стаття посвящена проблемам морального воспитания современной молодежи в условиях учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: *духовное развитие, моральное воспитание, мораль, система ценностей, возрастные особенности.*

The article is dedicated the problems of moral education of modern youth in the conditions of educational process.

Keywords: *spiritual development, moral education, moral, system of values, age-old features.*

Соколова Т. В. – аспірант кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Рецензент – член-кореспондент НАПН України, доктор педагогічних наук професор Г.П. Шевченко